

PROIECTUL DE SINE, ÎNTRE CONFUZIE ȘI SENS EXISTENȚIAL*

DRD. ȘTEFAN FLORIN**

ABSTRACT: In this study I started from the assumption that every human being has an existential sense which, throughout his life, is possible to pervert or even lose him. The postmodern era has become incompatible with a noble, transcendent sense of actual man. In this state of confusion, the human person needs more than ever the *orientatio*, that is, a clear path towards *something* that does not limit it to materialism and consumerism. One of the factors that positively influence the existential meaning of man is commitment (toward oneself, toward others and toward God). The Christian life has permanently demonstrated that the sense *par excellence* of man is the eternal life to which it can be directed with the help of a feeling of the ephemeral (world) and immortal (soul). With the loss of the soul balance, man approaches the existential emptiness. The impatient time, the overabundant activities, the sensory over stimulation, the superficiality of the relationships, predispose him to the drama of meaninglessness. Therefore, in this study we will emphasize the current human situation and possible resolutions regarding its inner recalibration. Solutions such as contemplative life, self-discovery through meditation, self-awareness through awareness of its psycho-spiritual contents, disillusionment with the world's offerings, communion with God through prayer, are as many chances of reunion with oneself and with the Source of life, from which the personal meaning of existence certainly emerges.

KEYWORDS: existential sense, crisis of identity, meaninglessness, consumerism, contemplative life.

SENSUL EXISTENȚIAL ESTE ÎNSCRIS ÎN STRUCTURA FIINȚEI NOASTRE

În *script*-ul evolutiv al omului, se înscrie și *sensul existențial*. Astfel, conduita sa psihomorală rezidă în ceea ce se numește *conștiință*¹, adică acea capacitate a omului de a iniția și organiza acțiuni cărora le oferă și un sens. Ar fi imposibil de conceput viața

* Studiul de față a fost redactat sub coordonarea Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Răducă, care și-a dat avizul pentru publicare.

** Doctorand în cadrul Facultății de Teologie „Justinian Patriarhul”, Universitatea din București, sub coordonarea Pr. Prof. Dr. Vasile Răducă. Adresa de email: florinstefanan@gmail.com.

¹ „Conștiința ne incită să creăm și să întreprindem ceva. Ne stimulează vitalitatea. Ea este puternic și profund legată de dorință. Ea este garantul dinamismului și elanului nostru vital” (Olivier DE LADOUCE, *Forța minții - Cum să rămâi mereu tânăr și să te bucuri de viață*, trad. Liliane Urian, Trei, București, 2012, p. 22).

umană, și viața la modul general, dacă acestea ar fi lipsite de un sens, de un scop. De aceea, psihologul existențialist Yrvin D. Yalom, afirmă că lipsa de sens este forma vegetativă a existenței².

Existența omului poate fi analogă unui teritoriu geografic al cărui relief denotă o multitudine de asperități ale scoarței terestre: depresiuni, dealuri, podișuri, cascade, delte, piscuri înalte³. Mergând pe linia acestei analogii, intuim că omul are nevoie de o hartă cu ajutorul căreia poate „descifra” mai bine formele line sau abrupte, blânde sau nefavorabile ale vieții sale, în vederea unei mai bune orientări. De aceea, cadrul existențial îi solicită omului acel *orientatio*, pe care Michel Foucault îl definea ca preocupare de sine sau ca orientare de sine, luând în calcul și mediul în care omul trăiește. De asemenea, Adrian Lemeni și Diac. Adrian Mihalache explică *orientatio* din punct de vedere etimologic⁴, ajungând la sensuri, precum: auto-călăuzire, grija de sine în lume, îndreptarea către un reper, calea pe care cineva o urmează⁵.

Așadar, omul are o traiectorie intenționată, îndreptându-se întotdeauna spre *ceva*: „Suntem condamnați la sens, și nu putem face și spune nimic care să nu capete un nume în istorie”⁶. Viktor Frankl afirma că „lucrul de care are omul nevoie nu este să scape cu orice preț de tensiune, ci el are nevoie de chemarea pe care i-o adresează un anumit sens potențial care se vrea realizat”⁷. E posibil ca sensul existențial al omului să se descopere odată cu angajamentul, așa cum susțineau David Hume, Jean-Paul

² Autorul descrie această formă extremă a existenței patologice, astfel: „Individul nu mai caută compulsiv un scop în varii angajamente; de asemenea, el nu se mai năpustește la sensurile îmbrățișate de alții. În schimb, se cufundă într-o profundă stare de lipsă de sens și apatie - o stare care se exprimă abundent în plan afectiv, cognitiv și comportamental. Componenta *cognitivă* este dată de inabilitatea cronică de a crede în utilitatea sau valoarea vreunei acțiuni în viață. Tonalitatea *afectivă* e una a apatizării și a unui plictis omniprezent, punctate de depresii episodice”. (Irvin D. YALOM, *Psihoterapia existențială*, trad. Bogdan Boghișoi, Trei, București, 2012, p. 521).

³ Adrian LEMENI, Diac. Adrian Sorin MIHALACHE, *Realitatea și semnificația spațiului*, Basilica, București, 2014, p. 65.

⁴ „Participiul *oriens*, cu referire mai ales la poziția Soarelui pe cer („răsărind”, „care se ridică”, „Răsărit”), exprimă implicit un reper esențial în viața comunităților umane, de oricând și de oriunde. În viața de toate zilele, orientarea – temporală, spațială și simbolică - se face de regulă după poziția astrilor pe cer. [...] Cu alte cuvinte, discursul vieții se petrece în relație esențială cu discursul astral (termenul *discursus* numind, altădată, tocmai cursul stelelor în mișcarea lor aparentă pe bolta cerească)”. (A. LEMENI, Diac. A. S. MIHALACHE, *Realitatea și semnificația...*, notă de subsol, p. 67).

⁵ „Verbul latinesc *orior*, cu participiul *oriens* (din care provine substantivul *orientatio*), înseamnă de regulă, «a se ridica» [...] capătă diferite accepțiuni: «a se naște», «a începe», «a răsări», «a se scula», «a-și trage originea», «a crește», «a se înălța». Cu această rădăcină, *orientatio* numește situații sau experiențe în care se pot face evidente o direcție, un sens, un reper”. (A. LEMENI, Diac. A. S. MIHALACHE, *Realitatea și semnificația...*, p. 66).

⁶ Maurice MERLEAU-PONTY, *Fenomenologia percepției*, trad I. Câmpeanu și G. Vătăjelu, Ed. Aion, București, 1999, p. 17; p. 19, *apud* A. LEMENI, Diac. A. S. MIHALACHE, *Realitatea și semnificația...*, p. 68.

⁷ Viktor FRANKL, *Omul în căutarea sensului vieții*, Meteor Press, București, 2009, p. 118.

Sartre și Albert Camus⁸. Astfel, sentimentul unui sens al vieții apare ca subordonat sau ca efect al angajării față de sine, față de lume și, mai ales, față de Dumnezeu. Acest angajament îl pune, pe de-o parte, în relație cu ambientul său, iar pe de altă parte, îi modelează percepția asupra sinelui și asupra lumii în general: „Omul percepe nu pentru a percepe, nu în chip gratuit, ci pentru a se orienta, pentru a găsi calea potrivită atunci când dorește să facă ceva anume”⁹. Ludwig Wittgenstein avea o maximă care spunea că „rezolvarea problemei vieții înseamnă dispariția acestei probleme”¹⁰.

Existența omului poate oscila de multe ori între aceste două *status*-uri, a căror gra-niță e destul de evanescentă: absența, respectiv prezența sensului existențial. Cu toate acestea, timpul *prezent* condensează mereu întreaga existență a omului într-un punct terminus, de unde și validarea sentimentului că viața are sens doar dacă prezentul se „prezintă” bine. Pe de altă parte, existența autentică este călăuzită, în fiecare clipă, de conștientizarea unui „sentiment al efemerului și al nemuririi”¹¹. Lucien Regnault sugerează că religia creștină a evidențiat permanent orientarea spre viața veșnică ca adevărata viață și ca adevăratul scop al acesteia. Viața Părinților deșertului întrupează această perspectivă la modul absolut¹². De aceea, anahoreții creștini din împrejurimile Egiptului nu se înfricoșau de momentul apropierii morții lor.

PIERDEREA SENSULUI EXISTENȚIAL, O ANOMALIE DATORATĂ POSTMODERNITĂȚII?

Salvatore Maddi susținea că „boala existențială provine dintr-un eșec de proporții în căutarea unui sens în viață”¹³. V. Frankl a distins două etape ale sindromului lipsei de sens: vidul existențial, respectiv nevroza existențială¹⁴. Conform lui Antonio

⁸ David Hume spunea că antidotul lipsei de sens este angajamentul (cf. I. D. YALOM, *Psihoterapia existențială...*, p. 554).

⁹ A. LEMENI, Diac. A. S. MIHALACHE, *Realitatea și semnificația...*, p. 70.

¹⁰ Ludwig WITTEGENSTEIN, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trad. Alexandru Surdu, Humanitas, București, 1991, p. 123.

¹¹ Constantin DULCAN, *Inteligența materiei*, Eikon, Cluj-Napoca, ³2009, p. 270.

¹² Lucien REGNAULT, *Viața cotidiană a Părinților deșertului în Egiptul secolului IV*, trad. diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, ³2013, p. 251. Irvin D. Yalom face distincția între două tipuri de *sens*: „*Sensul pământesc* («sensul vieții mele») face referire la scop: cei ce au un sentiment al sensului au o experiență a unei vieți înzestrată cu scop sau cu funcții care trebuie satisfăcute, un țel suprem sau țeluri cărora să te dedici. *Sensul cosmic* implică existența unui plan extern, superior nouă, și se referă invariabil la o anumită ordine spirituală din univers. [...] Cei care posedă un sentiment al sensului cosmic au în general experiența unui sens pământesc corespunzător: propriul sens pământesc vine să împlinească sensul cosmic” (I. D. Yalom, *Psihoterapia existențială...*, p. 490). Mai mult ca probabil, din perspectiva acestui autor, anahoreții Egiptului fac parte dintre cei care au un sens cosmic.

¹³ Linda B. SHERBY, „The Use of Isolation in Ongoing Psychotherapy”, in: *Psychotherapy: Theory, Research and Practice* XII, 2 (1975), pp. 173-174.

¹⁴ „Vidul existențial este un fenomen frecvent caracterizat printr-o stare subiectivă de plictis, apatie și gol interior. [...] Dacă persoana dezvoltă dincolo de sentimentul explicit al lipsei de sens o simptomatologie nevrotică manifestă, atunci, în terminologia lui Frankl, el dezvoltă o nevroză existențială sau „noogenică”. [...] *Unde există un vid (existențial) sesizabil, simptomele se vor grăbi să ocupe locul liber*

Damasio, pierderea echilibrului la nivel personal începe odată cu deteriorarea homeostaziei interne fiziologice și, ulterior, cu a celei psihice:

„Pentru organismul ca întreg, originea valorii (în înțeles primar) este starea fiziologică a țesutului viu într-un interval homeostatic tolerabil [...] În creierele capabile să reprezinte stările interne sub formă de hărți și care au, potențial, minte și conștiință, parametrii asociați cu un interval homeostatic corespund, la nivelurile conștiente de prelucrare, trăirii stărilor de durere și plăcere”¹⁵.

Totuși, Victor Frankl face distincția între „pulsuni (de exemplu, pulsuniunea sexuală sau agresivă), care ne *presează* din interior și sens (împreună cu valorile implicate de sistemul de sens) care *trag* persoana, din exterior”¹⁶. Frankl, alături de autori precum Charlotte Buhler¹⁷ sau Gordon Allport¹⁸, contrazic teoria homeostatică (al cărei adept este și Antonio Damasio) pe motiv că eșuează în a explica multe aspecte esențiale ale vieții umane. Din punctul nostru de vedere, una dintre dificultățile întâmpinate de această teorie este să explice progresul psiho-spiritual și echilibrul psiho-fizic al Părinților din sec. al IV-lea, din pustiuul Egiptului, în pofida disconfortului fiziologic, privării alimentare, înfrânării instinctelor și a pulsuniunilor interne pe care ei și le-au asumat. E greu să explicăm că toate acestea fac vreun sens dacă nu luăm în calcul idealul lor univoc de desăvârșire: imitatio Christi. Atât de mare era contrastul între disciplina ascetică și starea spirituală ale acestor Părinți, încât s-a spus despre avva Pafnutie și despre avva Macarie că arătau ca niște sperietori, dar că, în același timp, erau și cei mai umani¹⁹.

Găsindu-se în interiorul unei societăți de consum, omul contemporan viețuiește mai mult la, din cauza suprastimulării senzoriale. Simțurile i-au devenit atât de exacerbate, încât orice stimul primește numai avizul simțurilor, fără reverberații interioare. Societatea contemporană produce o stare de nevroză colectivă, caracterizată „prin lipsa unui sentiment al finalității, al sensului”²⁰. Totuși, drama cea mai mare nu e constituită de faptul că puterea voinței omului slăbește din ce în ce mai mult sau de faptul că sensul vieții sale este din ce în ce mai greu de găsit, ci de faptul că omul a pierdut simțul intuitiv, simțul spiritual și mai ales simțul vieții viitoare, simțuri care

(subl. a)” (Viktor FRANKL, *Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy*, New York: Pocket Books, 1963, *apud* I. D. YALOM, *Psihoterapia existențială...*, p. 514.

¹⁵ Antonio DAMASIO, *Sinele – construirea creierului conștient*, trad. din engleză de Doina Lică, Humanitas, București, 2016, p. 62, Florin ȘTEFAN, „The actual man – a hedonist or a bewildered man?”, in: *Annals of Spiru Haret University. Journalism Studies*, XIX, 1 (2018), pp. 85-98, pp. 86-87.

¹⁶ I. D. YALOM, *Psihoterapia existențială...*, p. 519

¹⁷ Charlotte BUHLER, „The Human Course of Life in Its Goal Aspects”, în: *Journal of Humanistic Psychology*, IV, 1 (1964), pp. 1-18.

¹⁸ Gordon Willard ALLPORT, *Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality*, vol. 20, Yale University Press, New Haven, 1955.

¹⁹ Jean BRÉMOND, *Părinții pustiei*, introducere și comentarii traduse din limba franceză de Marinela Bojin, Nemira, București, 2010, p. 33.

²⁰ I. D. YALOM, *Psihoterapia existențială...*, p. 488.

îl puneau în legătură firească și naturală cu esența lucrurilor și cu rațiunile lor. Despre statutul existențial al omului actual vorbește și Ierotheos, Mitropolit al Nafpaktosului, spunând despre acesta că „a devenit prin excelență sufletec (*psychikós*), a ajuns să viețuiască la nivelul psihismului și să se alipească, prin toate faptele sale, de cele de aici, pierzând cu totul simțul vieții viitoare”²¹. Frământările existențiale și activitățile cotidiene au devenit adevărate bariere împotriva meditației și stării de interiorizare. Omul actual nu prea mai cunoaște ce înseamnă introspecția și a început să uite ce înseamnă rugăciunea fiindcă nu mai dispune de timp ca să o practice. Trăind la nivelul epidermei, omul postmodern s-a cufundat în „grija cea lumească” pe care nu-și mai dă voie să o neglijeze, ci mai degrabă își neglijează propria lucrare lăuntrică, lipsindu-se de puterea de „recuperare a adâncimii sale reflexive, care-i poate oferi parcursul către instaurarea unei armonii benefice, terapeutice și edificatoare între puterile sale (sensibilitate, afectivitate, rațiune, voință)”²². Când persoana umană se simte din ce în ce mai îngustată interior pentru că nu-și mai oferă posibilitatea și nu-și mai găsește voința de a-și descoperi sinele interior sau universul meditativ, e limpede că încearcă din răsuputeri să-și găsească confortul psihofizic în simulacre ale plăcerii, cum ar fi: consumul de droguri, mediul politic, sincretismele religioase și mai ales în inovațiile tehnologice (telefoane, site-urile de socializare, sursele mass-media etc.). Această încercare de a fi „la zi” cu tot ceea ce se întâmplă în lume, la orice oră, exprimă de fapt nevoia omului de a se autoactualiza, însă nu o face la nivel spiritual, ci la nivel societal. Tiparul omului nou caută un fundament sigur pentru o metafizică personală din ce în ce mai șubredă și mai confuză. Pierzând simțul vieții nemuritoare, vieții viitoare, omul a pierdut nu numai simțul nemuririi sale, ci și simțul legăturii cu Sursa acesteia. Pervertirea funcțiilor și simțurilor sufletești ale omului, l-au direcționat pe acesta către materialism:

„Puterile sufletului nu mai folosesc lucrările simțurilor, ci sunt folosite de acestea. În loc ca sufletul să se concentreze în el și, în continuare, în Dumnezeu, el se lasă atras de cele sensibile și în cele din urmă e înrobuit prin intermediul simțurilor de acestea”²³.

O serie de autori au subliniat faptul că nivelul bogăției s-a dublat sau s-a triplat în ultimii cincizeci de ani în multe națiuni industrializate, dar nivelurile de fericire și satisfacție ale vieții nu s-au schimbat, iar depresia a devenit chiar mai frecventă decât în deceniile anterioare²⁴.

²¹ †Ierotheos VLACHOS, Mitropolit al Nafpaktosului, *Vremea lucrării*, trad. Ierom. Teofan Munteanu, Sophia, București, 2014, p. 45.

²² Pr. Adrian Sorin MIHALACHE, „Câteva posibile provocări pentru viața spirituală în decorul lumii actuale. O lectură la frontierele dintre neuroștiințe și experiența filocalică a creștinismului răsăritean”, în: *Antropologie și Spiritualitate*, Andrei Kozma, Cristiana Glavce, Constantin Bălăceanu-Stolnici (eds.), Editura Academiei Române, București, 2016, nota 42, p. 112.

²³ Panayotis NELLAS, *Omul, animal îndumnezeit*, trad. diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2009, p. 88

²⁴ Jonathan HAIDT, *The happiness hypothesis: Putting ancient wisdom and philosophy to the test of modern science*, Random House London, 2006; Edward DIENER, Oishi SHIGEHRO, „Money and hap-

Consumerismul a devenit un factor devorator la nivel personal, absorbindu-i omului energiile vitale care aveau o țintă clară: transcenderea propriei persoane²⁵. Rezultatul final al acestei confuzii în privința sensului vieții, rezidă într-o *criză de identitate*. Zygmunt Bauman, în discursul său despre identitate, sugerează că suntem bântuiți de spectrul excluziunii și că ispita evidentă este să fim atrași către un mesaj „fundamentalist”²⁶. În acest sens, ideologiile „radicale” s-au dovedit pe cât de atractive și „mân-tuitoare”, pe atât de distructive la nivel social, moral și uman. Caracterizând aceste ideologii, A. Lemeni și A. Mihalache spun că acestea au folosit, în mod abuziv, ideea „orientării juste” sau a „orientării necesare”, „făcând din acestea un instrument de control și de dominație”²⁷. În acest context, nu numai boala mintală sau suferința psihică au fost singurele responsabile pentru sensul existențial al persoanei, ci și influențele socială și morală, care au accentuat patologia identității și a bunăstării omului²⁸.

Aceste forțe macro au destabilizat sau eliminat reperele, punctele fixe ale oamenilor. Când valorile unitare, nobile ale umanității pică în derizoriu în numele unui „proiect nou al lumii”, atunci, în sânul acestei umanități, apar denaturări și monstruozități la nivel mental, emoțional și spiritual. Așa se întâmplă că apar și expresii precum cea a lui Nietzsche: „Este rușinos să te rogi!”, însă o mentalitate creștină, ca cea a medicului Alexis Carrel, răspunde că „nu este mai rușinos să te rogi decât să bei apă sau să respiri. Omul are nevoie de Dumnezeu, după cum are nevoie de apă sau de oxigen”²⁹. Carrel continuă să spună că deplina dezvoltare a personalității umane nu poate avea loc decât în condițiile unui mediu plin de simț moral, de simț al frumosului și de creativitate³⁰. „Conștientizând și resimțind lipsa de sens ca pe o dramă cu accente de acutizare”³¹, omul credincios își arată propria vulnerabilitate și nimicnicie în fața Creatorului: „Doamne, cercetatu-m-ai și m-ai cunoscut [...] Tu ai priceput gândurile mele de departe”(Ps. 138, 1-2).

Într-o stare anapoda a lucrurilor, într-o aglomerație informațională și umană, într-un haos social, mintea umană se confruntă cu *imperativul cognitiv*, sintagmă folosită

piness: Income and subjective well-being across nations”, in: *Culture and subjective well-being*, 2000, pp. 185-218.

²⁵ Transcenderea propriei persoane e unul dintre elementele cardinale ale abordării lui Viktor FRANKL în privința *sensului*.

²⁶ Zygmunt BAUMAN, *Identity*, Cambridge: Polity Press, 2004, p. 97; Bernanrd MOSS, Peter GILBERT, „Flickering, Candles of Hope: Spirituality, Mental Health and the Search for Meaning. Some Personal Perspectives”, in: *Illness, Crisis and Loss*, XV (2007), 2, p. 183.

²⁷ A. LEMENI, Diac. A. S.MIHALACHE, *Realitatea și semnificația...*, p. 68.

²⁸ B. MOSS, P. GILBERT, *Flickering, Candles of Hope...*, p. 183.

²⁹ Alexis CARREL, *Conduita vieții. Reflecții. Rugăciunea*, trad. Petru-Atanasie Tănăsescu, Ed. Mănăstirii Crasna, Prahova, 2013, p. 284.

³⁰ „Simțul religios unit cu intuiția, simțul moral, simțul frumosului și cu lumina inteligenței, dă personalității umane deplina sa înflorire. Este neîndoielnic că reușita în viață cere dezvoltarea integrală a fiecăreia dintre virtualitățile noastre psiho-fiziologice.” (A. CARREL, *Conduita vieții. Reflecții...*, p. 284).

³¹ Pavel CHIRILĂ, Ierom. Teofan MUNTEANU, *Psihologia în Sfintele Scripturi*, Ed. Christiana, București, 2012, p. 29.

de Eugene d'Aquili în anii 70', ca să explice că „mintea, atunci când este confruntată cu un flux copleșitor de informație senzorială reacționează cu o neliniște crescândă [...] Această anxietate este cauzată de frustrarea nevoii insașiabile a minții de a pune confuzia în ordine și de dificultatea cu care face acest lucru atunci când este copleșită de informație”³². Definiția dată de d'Aquili sugerează că psihicul uman se impacientează în cazul privării de sens sau a lipsei de ordine în mediul în care activează.

Dacă libertatea spiritului l-a condus pe om la civilizație și cultură, atunci tot ea trebuie să-l ducă și „la asumarea responsabilității pentru toate actele sale contrare intențiilor naturii, adică vieții”³³. Thure von Uexküll a adoptat, în studiile sale psihosociale, sintagma *cercul situației*, care, în viziunea lui, descrie un model integrator al interacțiunii omului cu mediul său. Este vorba despre *semnificația* atribuită mediului. Așadar, într-un mediu steril din punct de vedere emoțional și spiritual, se dezvoltă oameni cu o percepție și atitudine sterile. Omul timpurilor actuale „a intrat într-un automatism de autoprotecție în fața lumii exterioare”³⁴. Această autoprotecție vine la pachet cu o supradoză de anxietate. Stările anxiogene îl predispun la acte iraționale și la un mod instinctiv de *a reacționa*. Există autori care au demonstrat că oamenii intră instantaneu într-o reacție biologică de frică doar gândindu-se la posibilitatea unui pericol³⁵. Omul din zilele noastre supraviețuiește prin intermediul memoriei emoționale reactive care se află în *nucleul amigdalian* al creierului. Memoria emoțională asociază evenimente stresante/ traumatice din trecut cu evenimente din prezent, declanșând astfel reacții emoționale nepotrivite sau neajustate contextului³⁶. David Wallin susține că persoanele prinse „în experiență” nu mai reușesc să simbolizeze³⁷ sau să mentalizeze³⁸ semnificația experienței cu ajutorul imaginației, ci cuplează lumea internă și externă, considerându-le ca echivalente. Practic, diferența dintre aparent și real nu mai există. În acest caz, experiența în sine devine intruzivă la nivelul psihicului, iar persoana se simte obligată să acționeze rudimentar.

Aflându-se într-o perpetuă agitație, omul contemporan a devenit un „avid” după orice l-ar face să creadă că are un rost în lume. Umblă disperat după activități sau locuri cât mai diverse din dorința de a uita de plictiseala existențială. Patapievici critică

³² Andrew NEWBERG, Eugene D'AQUILI, Vince RAUSE, *De ce nu dispare Dumnezeu. Știința creierului și biologia credinței*, trad. din engleză de Ramona Neacșa, Curtea Veche, București, 2008, p. 92.

³³ C. DULCAN, *Inteligența materiei...*, p. 196.

³⁴ F. ȘTEFAN, *The actual man...*, p. 92.

³⁵ A. NEWBERG, E. D'AQUILI, V. RAUSE, *De ce nu dispare Dumnezeu...*, p. 89

³⁶ Daniel GOLEMAN, *Inteligența emoțională*, trad. Irina Margareta Nistor, Curtea Veche, București, 2008, p. 57.

³⁷ „Simbolizarea în modul *pretinderii* reprezintă un avans important în dezvoltare după scufundare în experiență sau echivalență psihică [...] recunoscând că simbolul și ceea ce simbolizează sunt două entități separate” (David WALLIN, *Atașamentul în psihoterapie*, trad. Mihaela Dumitrescu, Trei, București, 2014, p. 188).

³⁸ „Atunci când mentalizăm, putem să ne întrebăm totuși cât de reală sau nereală este senzația noastră despre experiență. [...] Putem să alegem cum să acționăm (dacă acționăm)” (D. WALLIN, *Atașamentul...*, p. 191).

mentalitatea contemporanilor săi, al căror „*sens al vieții a devenit sinonim cu amenajarea și umplerea vieții*”³⁹.

Întregul parcurs existențial al omului devine o risipă mare de energie și de conduită. De aceea, sfatul primordial al lui Constantin Dulcan este acela că omul, „pentru a atinge performanțe optime în acțiune și îndeosebi în cunoaștere, trebuie să învețe să închidă toate porțile de pierdere inutilă a energiei”⁴⁰. Însă putem observa că, în spațele acestei obsesii a omului postmodern de a înlocui lucrarea lăuntrică cu acțiunea exterioară, există un conflict intrapsihic, de natură să găsească un sens „de substituit”, prin fixație mentală asupra obiectelor (acele câteva lucruri din jur), având rolul să-i umple universul interior și să-i ofere o doză de grațitudine și de satisfacție. Spre acest deficit existențial atrage atenția și Oliver Clément, atunci când exclamă că omul doarește „să-și lărgească temnița prin pofta de putere, printr-o sete disperată de tandrețe, prin droguri sau prin tehnici artificiale de obținere a extazului”⁴¹. Oricare ar fi mijloacele, persoana umană caută o compensație pentru ceea ce-i lipsește înăuntru: adâncimea subiectivă și comuniunea personală.

SENSUL EXISTENȚIAL AL OMULUI TRANSPARE ÎN VIAȚA CONTEMPLATIVĂ.

Ca să descopere un sens al vieții sale, omul trebuie să trăiască viața prin sine. Însă omul postmodern nu mai dispune de timp și nici de răbdare ca să se trăiască pe sine. Se pare că noul stil de viață al omului contemporan prinde viteză „supersonică”, înfierându-l pe acesta cu o presiune uriașă și reducându-i, în mod considerabil, puțința de a trăi cu sine. Cuvântul *răbdare* e aproape exclus din mentalul său, iar disponibilitatea de a aștepta a devenit echivalentă cu *a pierde* timpul:

„S-a dus vremea când lumea avea timp să trăiască. Nimeni nu mai vrea să nu se grăbească, pentru că a nu te grăbi înseamnă a pierde timpul. Cine se mai oprește să arunce o privire asupra sa sau asupra lumii în care trăiește? [...] Ora față de timp înseamnă să nu-ți asumi riscul (sau dimpotrivă, șansa) unei întâlniri față în față cu tine însuși [...]. Societatea postmodernă nu e o civilizație a așteptării”⁴².

Graba a devenit caracteristica primară a oricărei activități umane. Orice activitate umană merită realizată dacă se încadrează în termenul-limită, (engl. *deadline*). Astfel, omul nu mai e captat de aspectul calitativ al muncii sale, cum nu mai e atent nici la răgazul necesar pentru a-și odihni sufletul. Viața omului contemporan se măsoară în cantitatea activităților și a profitului rapid, el pierzând accesul la propriul for interior. Conexiunea dintre muncă și inspirație este întreruptă. Alexis Carrel sublinia că „inspirația are nevoie de liniștea vieții interioare. Omul modern este decăzut pentru că îi

³⁹ Horia Roman PATAPIEVICI, *Omul recent*, Humanitas, București, 2001, p. 396

⁴⁰ C. DULCAN, *Inteligența materiei...*, p. 439; vezi și F. ȘTEFAN, *The actual man...*, p. 93.

⁴¹ Oliver CLEMÉNT, „Rugăciunea lui Iisus”, în: *Studii Teologice*, Seria a II-a, XLVII, iul.-dec. (1995) 4-6, București, p. 38

⁴² Rolland BRUNNER, *Psihanaliză și societate postmodernă*, Ed. Amracord, 2000, pp. 47-49, *apud* Pr. A. S. Mihalache, *Câteva posibile provocări pentru viața spirituală în decorul lumii actuale...*, p. 100.

lipsește această inspirație⁴³. Liniștirea și răgazul sunt cele două elemente ale așezării lăuntrice, pregătind omul pentru un efort mai mare și pentru o gândire mai creativă⁴⁴.

Ortodoxia acordă o deosebită însemnătate și atenție lumii lăuntrice a omului. În timp ce lumea din exterior ne distrage atenția către lucrurile pe care ea le poate oferi (bogație, bunuri pentru consum, plăceri efemere), vocea interioară devine din ce în ce mai puțin perceptibilă, fiind sufocată dinadins de eul nostru hipertrofiat⁴⁵. În acest context al strigătului mut (al conștiinței umane), vocea Părinților deșertului rezistă temerar ca un far la malul mării ce își trimite unda luminoasă până departe în larg:

„Într-o lume zgomotoasă, agitată, trepidantă, viețile și cuvintele Părinților deșertului proclamă binefacerile singurătății, ale calmului și liniștii. [...] Vocea lor e o chemare la spiritualitate și la interioritate, [...] aparenta lor inutilitate îi pune pe gânduri pe oame-nii de azi atât de preocupate de productivitate și de rentabilitate⁴⁶.”

Obișnuit să stea în afara *cochiliei* sale și fascinat de zumzetul gălăgios al aglomerației urbane sau mediatice, omul actual evită acele „oaze de solitudine, în care meditația (și reculegerea) să fie posibile⁴⁷, iar în cazul privării de aceste artificii ale urbei, el se simte mai înstrăinat de sine și mai singur ca niciodată. Un program încărcat cu activități cât mai diverse care să-i umple ziua până în noapte, trădează dorința persoanei umane de a se sustrage unui proces reflexiv și unui moment cu sine. Omul modern e confuz din cauza motivațiilor aberante care îi stau la baza propriilor obiective.

Însă nevoia de afiliere spirituală și cea de comuniune, îl fac să simtă și dorința „de a se ruga poate chiar mai mult decât în trecut, pentru că prin rugăciune se salvează de singurătatea atât de greu de suportat⁴⁸. Negăsindu-și un reper absolut, pentru că pe Dumnezeu „L-a abolit” din inima și din conștiința sa, omul își caută un reper, un sens al absolutului în natură, în mediul său, sau chiar în sine însuși.

⁴³ A. CARREL, *Conduita vieții...*, p. 173.

⁴⁴ „Așteptarea nu înseamnă doar tensiune. Ea poate fi și un răgaz pentru o reflecție de perspectivă sau retrospectivă care pot amenaja la rândul lor starea lăuntrică, pregătindu-ne pentru ceea ce este așteptat. Graba exclude posibilitatea acestei pregătiri temeinice, pentru ca ceea ce a fost așteptat să fie primit cum se cuvine...” (Pr. A. S. MIHALACHE, *Câteva posibile provocări pentru viața spirituală în decorul lumii actuale...*, nota 42, p. 100).

⁴⁵ Așa cum interpretează A. Lemeni și Diac. A. Mihalache, omul nu mai aude glasul din interior ci pe acela care vine „din afară”, care sună a amenințare, a verdict împotriva conștiinței sale disfuncționale, ca urmare a căderii în păcat: „Expresia «am auzit glasul Tău» este semnificativă. [...] Omul «aude» glasul ca venind «din afară», ca o amenințare [...] Starea de dezordine a pătruns, așa cum afirmă Geneza, mai întâi în intimitatea propriei conștiințe” (A. LEMENI, Diac. A. S. MIHALACHE, *Realitatea și semnificația...*, p. 160).

⁴⁶ L. REGNAULT, *Viața cotidiană a Părinților deșertului...*, pp. 28-29.

⁴⁷ Alexis CARREL, *Omul, acest necunoscut*, cuvânt introductiv și note asupra textului de arhid. Dan Oprescu, Victor B Victor, București, 2004, p. 83.

⁴⁸ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, cuvânt înainte de arhim. Gheorghios Grigoriatul, prefață Olivier Clément, în românește Maria-Cornelia Ică jr., Deisis, Sibiu, 2003, p.42

Cei mai mulți găsesc în sine un substitut spiritual („însumi idol m-am făcut”), simțind scânteia dumnezeiască rămasă în nucleul ființei lor, pe care, însă, o idolatrizează, fără să înțeleagă că ea este doar reflexia Arhetipului: „Punându-se ca scop și capăt al său pe sine însuși, omul rupe în mod arbitrar relația sa iconică și mișcarea lui spre Dumnezeu, se autonomizează, se autolimitează [...] la natura lui creată, căzând ca un efect natural în foamea spirituală”⁴⁹. Ideea centrală e aceea că împrăștierea minții în afara noastră, compromite foarte mult identitatea personală a Sinelui. Panayotis Nellas vine cu unele completări valoroase, spunând: „Conținutul minții, gândurile, abandonându-și centrul rațional, se învârt în jurul lumii exterioare și-l fac pe om să-și piardă realitatea, să devină absent din el însuși și să vâneze în afara existenței sale idolii lipsiți de subzistență ai lui însuși”⁵⁰. Cunoașterea de sine este analogă chemării omului către autodezvăluire, un proces îndelungat care îl direcționează către întâlnirea cauzei sale, către Creatorul său. Chemarea răsună ca o prezență plină de viață, atrăgând atenția „înăuntru”: «Vino după Mine!» (Mt. 9, 9). Acolo se află Iubirea-Cauză care ne cheamă să o trăim. Thierry Magnin, referindu-se la iubirea lui Dumnezeu, spune că atunci când această iubire întâlnește pe cineva, viața aceluia se dă peste cap, iar prioritățile, destinul, capătă o aventură fără seamă⁵¹. Sfinții Părinți îndeamnă la unison ca omul să intre în contact cu sine prin autocunoaștere. Cunoașterea înseamnă în primul rând conștientizare. Conștientizând conținuturile propriei persoane, omul va reuși să se deziluzioneze în privința realității fizice, va înțelege că simțurile sale îl înșală. Cunoașterea de sine începe cu destrămarea iluziilor, cu dez-iluzionarea (Ent-tauschung). Erick Fromm spune în acest sens: „Cunoașterea înseamnă să străpungi ceea ce este la suprafață pentru a ajunge la rădăcini, adică la cauze; cunoașterea înseamnă să „vezi“ realitatea”⁵². Erich Fromm aduce argumente despre faptul că termenii „a fi conștient” și „a cunoaște” nu sunt echivalenți ca semnificație. „A fi conștient” are mai degrabă înțelesul de *atenție*, sau de „de concentrare asupra prezentului”⁵³. Cuvântul englezesc *aware* (= a fi conștient) trimite la sensul de a descoperi ceva printr-o atenție sporită; ceva care nu este atât de evident, poate chiar ascuns. De cele mai multe ori „a fi conștient” sau „conștientizarea” vizează starea interioară, dispozițională a persoanei. Concentrarea supra sinelui, în scopul de a lua contact cu partea launtrică, necesită o unificare a energiei, o comprimare a atenției și o sporire a vigilenței. Pentru ca această mobilizare energetică să fie unidirecțională, omul trebuie să devină reflexiv, să-și însușească o atitudine meditativă, în lipsa căroră, energiile interioare se împrăstie în toate direcțiile, iar atenția slăbește incontestabil. Trecerea de la o viață psihosomatică la o viață spirituală face trecerea la un alt nivel al con-

⁴⁹ P. NELLAS, *Omul, animal îndumnezeit...*, p. 180- 181

⁵⁰ P. NELLAS, *Omul, animal îndumnezeit...*, p. 185

⁵¹ Thierry MAGNIN, *A deveni tu însuși în lumina științei și a Bibliei*, prefață de Cardinal Philippe Barbarin, trad. Alexandra Corina Stavinschi, Curtea Veche, București, 2007, pp. 310-311

⁵² Erich FROMM, *A avea sau a fi*, trad. Octavian Cocoș, Trei, București, 2013, p. 59.

⁵³ Erich FROMM, *Arta de a fi*, trad. Raluca Hurdac, Trei, București, 2013, p. 79

știentizării. Are loc un proces al metanoiei ființiale, o preschimbare de la o stare de obiectivare a subiectivității personale (autoconștientizare în sens psihologic) la o stare de creștere spirituală și ontologică. Despre această schimbare subtilă vorbește și Constantin Enăchescu: „Cunoașterea corporal-trupească a persoanei este o antropologie fenomenologică a trupului carnal, pe când cunoașterea vieții interioare este un domeniu în care se operează trecerea de la antropologie la ontologie”⁵⁴.

În acest sens, punem în discuție la modul imperios necesitatea practicării rugăciunii și a meditației creștine. Acestea, deși au un alt scop în sine, totuși produc o unificare a minții, au potențialul de a calma corpul, precum și de a întări conștientizarea. Astfel, scopurile, prioritățile și sensul personal se elucidează mult mai ușor, raportându-le mai ales la Sursa vieții, la Dumnezeu. E mult mai ușor de găsit sensul vieții personale atunci când crește receptivitatea față de mesajele profunde ale ființei noastre. Atitudinea meditativă și rugăciunea practică sunt ancorele sufletului către o cunoaștere directă, intuitivă și integratoare în privința existenței noastre și asupra vieții, în general. Aflându-ne permanent într-o *prezență deschisă*, ne este mult mai facil să descoperim sensuri, valențe și revelații în cadrul experienței cotidiene. În această atmosferă meditativă, există o senzație paradoxală de *a fi* și de *a răspunde* experienței într-un mod mai plin de compasiune, mai ancorat și mai centrat pe prezent⁵⁵. Ancorându-ne viața în Dumnezeu, privim sensul ei la nivel transcendent, evaluându-ne scopurile în relație cu voia dumnezeiască: „Comunicarea insistentă și continuă a omului cu mintea lui Dumnezeu prin rugăciunea minții, o conduce pe aceasta să vadă realitatea din unghiul de vedere al lui Dumnezeu, să raționeze în acord cu mintea lui Hristos”⁵⁶. În acest stadiu spiritual, capacitatea de cunoaștere și de înțelegere ale omului capătă dimensiuni suprafirești, deoarece contemplă cele ale lumii dintr-un unghi complementar simțurilor naturale. Astfel, sensul existențial al omului capătă conotații ontologice. Pentru că începe acest contact cu o realitate trans-mundană, omul rugător participă la calitatea Absolutului, unde legile firii sunt transgresate și devine eliberat față de legile naturii.

CONCLUZII

În încheierea acestui studiu, tragem un semnal de alarmă în raport cu noul status al omului în contemporaneitate. Structura sa ființială suferă schimbări în acord cu noua față a lumii: grăbită, superficială, agitată, supraaglomerată, poluată și consumeristă. Primele semne ale bolii existențiale și ale lipsei de sens existențial apar odată cu dezechilibrele alimentare, homeostazice ale organismului, iar mai apoi cu deteriorarea sănătății psiho-mentale. În lipsa unui fundament metafizic și a unor soluții sanogene la nivel spiritual, omul actual suferă tot mai frecvent de depresii, de labi-

⁵⁴ Constantin ENĂCHESCU, *Experința vieții interioare și cunoașterea de sine* (de la Socrate la Freud), Fast Print, București, 1997, p. 10

⁵⁵ D. WALLIN, *Atașamentul...*, p. 191.

⁵⁶ P. NELLAS, *Omul, animal îndumnezeit...*, p. 150

litate psihică și de tentativă de suicid. Creștinul de azi este solicitat, ca oarecând în fața martirajului din primele secole creștine, să răspundă cu propria mărturie a vieții în fața provocărilor postmoderniste. Disciplina ascetică, starea meditativă și practica rugăciunii sunt instrumentele de lucru ale celui care dorește să reziste în fața monopolului tehnologic, a consumerismului exacerb și în fața „tăvălucului”, numit globalizare. Este necesar să privim la viețile Părinților care fugeau în deșert ca să se regăsească pe ei și viața euharistică în comuniunea cu Dumnezeu. Sensul existențial al omului actual a devenit pe cât de precar, confuz, pulsional, pe atât de contaminat de ofertele de marketing, de rețele de socializare, de tehnologia greșit uzitată, de instigarea contra Bisericii. Orice efort de a înnobilă sufletul și sensul omului cade pradă unei subminări conspiraționiste la nivel macro. De aceea, omul trebuie să ia contact cu sine prin introspecție și conștientizare, cu Sursa vieții și a iubirii - Dumnezeu, însușindu-și un simț intuitiv, un discernământ spiritual, o adâncime reflexivă, cu ajutorul cărora poate transgresa frământările existențiale, activitățile rutinare cotidiene și iluziile deșarte în privința lumii de azi.